

SALONITANSKE STELE IZ GARAGNINOVE ZBIRKE U TROGIRU

Ana Sedlar

UDK: 904:726.82](497.5 Solin)“652“

930.271(497.5 Solin)“652“

069(497.5 Trogir).51:73

Izvorni znanstveni rad

Ana Sedlar

Filozofski fakultet Sveučilišta Splitu

Sinjska 2, 21000 Split

asedlar@ffst.hr

Ivan Luka Garagnin proveo je u kratkom vremenu svoje konzervatorske službe 1805. godine dvije istraživačke kampanje u Saloni. Arheološke nalaze druge kampanje naslikao je Garagninov „vještak-mjernik“ Ivan Danilo. Nisu sačuvani svi naslikani predmeti pa je njegov crtež, uz tiskano djelo *Marmora Traguriensia* Ivana Josipa Pavlovića-Lučića koje donosi natpise iz Garagninove zbirke, jedinstven izvor za poznavanje zagubljenih spomenika. Uspoređuje se kako je skupina od pet epigrafskih stela prikazana na Danilovu crtežu, u Pavlović-Lučićevoj knjizi i u kasnijim epigrafskim objavama. Na dva sačuvana primjerka s tri natpisa ovjerava se vjerodostojnost i ispravnost predaje u izvorima i literaturi.

Ključne riječi: Ivan Luka Garagnin, Ivan Danilo, Ivan Josip Pavlović-Lučić, istraživanje Salone, skupljanje antičkih spomenika, *Marmora Traguriensia*, natpisi, stela, amfiteatar

U Europi su krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća započela su organizirana iskopavanja antičkih lokaliteta. Iako je njihov osnovni koncept bio prvenstveno skupljački, otvorio je prostor da se počnu razvijati istra-

živanja i arheološka struka. Prateći stečevine vremena, austrijska državna vlast zanimala se za antičke spomenike zemalja pod svojom vlašću te u skladu s tim i za dalmatinske spomenike. Pri Carskom muzeju u Beču planirano je osnivanje kabineta za Dalmaciju¹ te je započeto prikupljanje reprezentativnih antičkih spomenika. Predsjedništvo Vlade za Dalmaciju i Albaniju u travnju 1805. godine imenovalo je Ivana Luku Garagnina² glavnim nadzornikom za antikne spomenike i umjetničke predmete (Ispettore Generale sopra tutti gl'oggetti d'Antiquaria e delle Belle Arti³). Njegova dužnost određena je dekretom koji su u skladu s državnom politikom nametnuli vladini namjesnici u Dalmaciji. Odredbe dekreta, među ostalim, zahtijevale su da se sastavi katalog umjetnina bez obzira na to gdje se čuvaju, da se otkupljuju samo spomenici nacionalne vrijednosti te da se vrijedni predmeti šalju u Beč. Ostali spomenici, nakon popisa i opisa, ostali bi izloženi u lokalnoj sredini gdje su pronađeni.

Ivan Luka Garagnin je u kratkom vremenu svoje konzervatorske službe (od travnja do kolovoza 1805.) proveo u Saloni dvije istraživačke kampanje. U travnju 1805. godine započela su istraživanja na Grudinama. Pokazala su otprije poznat objekt s hipokaustima (terme?).⁴ Tijekom druge kampanje, u lipnju iste godine istraživalo se na prostoru amfiteatra. U službi „vještaka-mjernika“ Garagninu su dodijeljeni Ivan Danilo i Stjepan Madonizza. Splitski slikar Ivan Danilo načinio je dva crteža s prikazom arheoloških spomenika sa salonitanskog područja koji su, uz druge crteže⁵ koje je Garagnin dao izraditi, trebali poslužiti kao ponuda carskom kabinetu. Međutim, rezultati istraživanja nisu zadovoljili očekivanja vlasti kojoj je jedini interes bio nabava atraktivnih antikviteta te je prestalo financiranje istraživanja i Garagninova služba.

1 Danica Božić – Bužančić, Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji, *PPUD* 18, 1970, str. 147; Ivo Babić, Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 8-9, 1982-1983, str. 69.

2 Ivan Luka Garagnin (Trogir, 1764.- Trogir, 1841.), polihistor, ekonomist, agronom i prirodoslovac. Njegovo djelovanje u Dalmaciji obilježeno je prvim sustavnim istraživanjima u Saloni, osnivanjem kaštelansko-trogirske gospodarske akademije te zauzimanjem za gospodarsko unaprjeđenje Dalmacije.

3 D. Božić – Bužančić, 1970, str. 148.

4 I. Babić, 1982-1983, str. 69.

5 Uz I. Danila, nacрте i preslike pronađenih spomenika izrađivao je vojni činovnik Ivan Printz. Vidi kod; D. Božić – Bužančić, 1970, str. 156-157.

U Muzeju grada Trogira danas se čuva pet crteža vezanih za Garagninovu arheološku djelatnost: crtež arheoloških spomenika u zbirci obitelji Garagnin, crtež izabranih predmeta nađenih tijekom druge arheološke kampanje u Solinu, tlocrt objekta sa sustavom hipokausta, crtež sarkofaga L. Pomponija Drakona te na petome crtežu plan Salone i nacrt pročelja Dioklecijanove palače.

Tijekom druge Garagninove arheološke kampanje u Solinu otkriveni su brojni nalazi, od čega je I. Danilo prikazao četrnaest arheoloških predmeta⁶ na nacrtu dimenzija 48x39 cm. I. Babić prvi je objavio crteže koji se danas čuvaju u Muzeju grada Trogira te je donio njihov opis: „Crteži su izvedenih u tušu, tamne žuto-smeđe, gotovo crne boje; lavirani su tako da se tonskim prijelazima sugerira reljefnost.“⁷ Predmete je Danilo označio brojevima te je dodao legendu s popisom u donjem, lijevom uglu crteža. Desno od legende prikazano je mjerilo izraženo u venecijanskim uncama te u donjem desnom uglu potpis slikara I. Danila, s naznakom njegove službe. Sadržaj crteža nadopunjuje dokument *Elenco delle cose scoperte nello secondo scavo di Salona*⁸ u kojem su popisani i ostali nalazi⁹ koji su se tada smatrali vrijednima spomena.

Kanonik Ivan Josip Pavlović Lučić (1755.-1818.), na Garagninovu zahtjev, objavio je 1811. godine u djelu *Marmora Traguriensia*¹⁰ sve natpise iz njegove zbirke te natpise otkrivene tijekom istraživanja u Saloni. U osvrtu o Saloni, temeljenom na Farlatijevu djelu, istaknuo je da se na lokalitetu

6 Od cjelokupnog nalaza odabrano je i prikazani su: skupina od devet natpisa, reljef s prikazom Gorgone, komad olovne cijevi, tegula, mramorni torzo, amfora i luccerna.

7 I. Babić, 1982-1983, str. 75.

8 I. Babić, 1982-1983, str. 75.

9 „Predmeti nađeni u ovom iskapanju popisani su na dvije specifikacije posebno, i opet na jednoj zajedničkoj. To su osim mramornih fragmenata jedan torzo, osam kamenih natpisa, jedan maskeron u bas-reljefu, tri uljanice (lumi eterni), jedna duguljasta keramička vaza, fragmenti keramičkih posuda, četiri kupe, fragmenti opeka, ulomci freske čija boja oživi u dodiru s vodom te 97 medalja od kojih su odmah rekonosirali 56“, Vidi kod; D. Božić – Bužančić, 1970, str. 157.

10 I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusae, 1811.

antičkoga grada iskopavaju brojni grobni spomenici.¹¹ Pavlović-Lučić je donio 48 natpisa, uglavnom skupljenih iz Salone, ali i iz ostalih dijelova Dalmacije. Natpise je podijelio u deset skupina te uz svaki dodao komentar. Veće spomenike nastojao je detaljnije opisati. Pavlović-Lučićevo izdanje nije opremljeno grafičkim prikazima. Kada je T. Mommsen sredinom XIX. stoljeća posjetio Dalmaciju nije pronašao sve objavljene spomenike, pa je u svojoj zbirci latinskih natpisa (*Corpus Inscriptionum Latinarum*)¹² nedostupne objavio prema Pavlovićevu djelu.

Danilov slikovni prikaz i Pavlovićevo tiskano djelo dragocjen su izvor za poznavanje zagubljenih spomenika. Međutim, usporedbom spomenika koje ti izvori prenose sa spomenicima koji su nam danas dostupni, uočavaju se manjkavosti prijepisa¹³ pa će čitanje zagubljenih natpisa biti izvedeno kombinacijom tih djela i *CIL*-a jer je Mommsen također ispravljao Pavlović-Lučića kod spomenika koji su mu bili dostupni. U uvodnom dijelu *CIL*-a Mommsen upozorava da je Garagnin slao Pavlović-Lučiću „primjerke više natpisa koje je dijelom kupio, a dijelom su mu ih samo prepisali“ što upućuje na zaključak da Pavlović-Lučić nije vidio (barem ne sve) natpise koje je objavio. Mommsen na kraju zaključuje „Bilo kako bilo, valja se držati Pavlovićevih primjeraka koji su doduše ispisani nevjesto, ali nipošto nebrižno – kako obično misle.“¹⁴.

11 Marko Špikić, *Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića*, *Peristil* 51, 2008, str. 64.

12 I. Babić, 1982-1983, str. 77; *CIL* III, 2140, 2137, 2205, 2304, 2569, 2518.

13 D. Maršić upozorava da Ivan Danilo „nakon što je spomenike nacrtao u mjerilu pazeći na visinu i širinu, nije uložio previše truda na detalje natpisa i dekoracije, visinu i razmak redova i slične elemente“. D. Maršić, *Rimske portretne stele iz Muzeja grada Trogira*, *Opuscula archaeologica*, 28, 2004, str. 118.

14 *CIL* III, 277-278: „Tituli autem reliqui, quos simul edidit Paulovich, in hortis iis hodie desiderantur credendique sunt in curia dominorum posteriorum periisse, nisi potius coerravit Paulovich cumque exempla complurium titulorum ad eum misisset Garagninus partim emptorum a se partim tantummodo sibi descriptorum, errore suo omnes eos credidit iam extare in hortis Garagninianis, ubi quidam eorum numquam videntur fuisse. Utut est, standum in his est exemplis Paulovichii imperite quidem exceptis, sed ne quaquam, ut vulgo putant, incuriose.“ („Preostali pak natpisi koje je Pavlović objavio zajedno s ovima danas u tim vrtovima nedostaju. Valja vjerovati da su propali nebrigom kasnijih gospodara, osim ako, vjerojatnije, Pavlović nije zapao u zabludu pa – kad mu je Garagnin bio poslao primjerke više natpisa koje je dijelom kupio, a dijelom su mu ih samo prepisali – u zabuni povjervovao da svi oni stoje u Garagnino-

Od četrnaest arheoloških predmeta prikazanih na Danilovu crtežu vezanih za Garagninova istraživanja u Saloni, pet je nadgrobnih stela. Trima se izgubio trag. Jedna (ovdje označena brojem 1, a na Danilovu crtežu brojem 3) uzidana je u istočni zid perivoja obitelji Garagnin Fanfogna u Trogiru, dok se druga sačuvana stela (ovdje označena brojem 2, a na Danilovu crtežu brojem 7) čuva u Muzeju grada Trogira.

1. Abantova stela



Sl.1. Abantova stela

a) Danilo 1805, 3 b) Pavlović-Lučić 1811, 42 c) Spomenik 2011. godine u parku Garagnin-Fanfogna, snimila A. Sedlar

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: Visina 52,5 cm, širina 31,5 cm

Mjesto nalaza: Solin, 1805. (vjerojatno u blizini amfiteatra)

Mjesto čuvanja: Uzidana u istočni zid parka Garagnin-Fanfogna, Trogir

Datacija: II. – III. st. po. Kr.

vim vrtovima, gdje se čini da neki od njih nikada nisu bili. Bilo kako bilo, valja se držati Pavlovićevih primjeraka koji su doduše ispisani nevjesto, ali nipošto nebrižno – kako obično misle.“). Prevela prof. dr. sc. B. Kuntić-Makvić.

Prijepis:

D·M

ABANTO

DEFVNTO

COSERVA

5 P S

Slova su isklesana kvadratnom kapitalom. Veličina slova u prvom retku iznosi 4 cm, u drugom, trećem i četvrtom po 3,6 cm, a u zadnjem 3 cm.

S obzirom na to da je stela dostupna, mogu se uočiti manjkavosti Danilova crteža: nedostaje hedera upisana između slova formule *D(is) M(anibus)*, a nakon slova P i S u petom retku stavljene su točke kojih nema na spomeniku.

Svi prepisivači natpisa, I. Danilo, I. J. Pavlović-Lučić i T. Mommsen prenose iste ligature: u trećem retku (NT) i u četvrtom retku (VA). Međutim, samo Pavlović-Lučić kod prijepisa četvrtog retka donosi slovo N koje nije uklesano na spomeniku. Također, peti redak PS pročitao je kao formulu *P(osuit) S(epulcrum)*, prema heidelberškoj epigrafskoj bazi podataka¹⁵ treba razriješiti *p(o)s(uit)*, a s obzirom na razmak među slovima moglo bi se čitati i kao *P(oni) S(tatuit)*.

Čitanje: *D(is)·M(anibus)/ Abanto/ defun(c)to/ co(n)serva⁵/ p(oni) s(tatuit)*

Bibliografija: I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusae, 1811, str. 42, br. VI.; *CIL* III, 2137; I. Babić, Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, 1982/1983, str. 67-80. (crtež I. Danila); I. Babić, Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archeologiques de Salone, *VAHD 77 (Disputationes Salonitanae)*, 1984, (133-150), 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila).

Opis: Abantov (*Abantus*) nadgrobni natpis sačuvan je do danas uzidan

¹⁵ <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en>, 05.01.2012.

u istočni zid perivoja Garagnin-Fangfona. Prema Danilovu crtežu (označen brojem 3) prilikom pronalaska bio je oštećen samo s donje strane. Danas je otučen s tri strane (gornja, lijeva i donja strana). Natpisno polje omeđeno je jednostavnim žlijebom koji je uokviren s tri strane neprekinutom valovnicom. Gornji, pravokutni završetak stele ukrašavaju dvije, zrcalno postavljene vitice koje teku iz sredine zaglavlja prema rubu, povijaju se nazad i svaka nosi po jedan list koji je upisan u zavoj vitice. Desna je bolje isklesana i svi se oblici na njoj razabiru, dok je lijeva loše izvedena, pa su simetrični oblici jedva prepoznatljivi. To je zavelo I. Danila koji uopće nije raspoznao oblik lista, već je nacrtao dvije dlakave vitice.

Spomenuti Abant (Abantus) bio je rob s obzirom na to da mu nadgrobni spomenik podiže conserva. U leksikonu osobnih imena provincije Dalmacije G. Alföldy¹⁶ te heidelberška epigrafska baza podataka¹⁷ navode samo ovaj primjer uporabe imena Abant (Abantus) u rimskoj provinciji Dalmaciji.

2. Valentinina i Dalmacijeva stela

Strana A



Sl.2. Valentinina i Dalmacijeva stela,

Strana A a) Danilo 1805, 7 b) Spomenik 2011. godine u Muzeju grada Trogira, snimila A. Sedlar c) Objе strane stele "Pavlović-Lučić 1811, 53-54

16 Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, 1969, str. 140.

17 <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en>, 05.01.2012

Materijal: Vapnenac

Dimenzije: visina 31 cm, širina 27 cm, debljina 2,5 cm

Mjesto nalaza: Solin, 1805. (vjerojatno u blizini amfiteatra)

Mjesto čuvanja: Muzej grada Trogira

Inventarni broj: 4

Datacija: II. – III. st. po. Kr.

Prijepis prve strane:

DM

VALENTINAE

DEFVNCTAE A

NNORVMPMT

5 [–] MCLAVDIAL

[—] MATERF

[—] PAR

[—]

Prva četiri retka sačuvana su potpuno, dok su daljnja tri očuvana djelomično jer nedostaje donji lijevi dio spomenika. Visina slova prvog retka je 2,5 cm, drugog 3, a svih ostalih 2,5 cm.

Ligature u drugom (AE), četvrtom (NN), petom (AV) i šestom (TE) retku natpisa prenose svi izvori.

Čitanje: *D(is) M(anibus) // Valentinae/ defunctae a/(n)norum p(lus) m(inus) t⁵/ [riu]m Claudia L/ [---] mater fecit/ [---] par/ []*

Bibliografija: I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusa, 1811, str. 53-54, XVIII. i XIX.; *CIL* III, 2569; *CIL*

III, 2304; I. Babić, Prilog poznavanju povijest grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, 1982/1983, str. 67-80. (crtež I. Danila); I. Babić, Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archéologiques de Salone, *VAHD 77 (Disputationes Salonitanae)*, 1984, (133-150), 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila)

Opis: Spomenik je upotrijebljen najprije s jedne, a potom i s druge strane, vjerojatno u kratkom vremenu jer je veoma slično obrađen. Podignut je Valentini (*Valentina*, strana A) i Dalmaciju (*Dalmatius*, strana B), a oblikom pripada pravokutnim stelama s upisanim zabatom. Prema Danilovu crtežu (označena brojem 7) već je prilikom otkrića bila oštećena. Crta loma neravnomjerno je podijelila natpisno polje. Gornji dio stele obiju strana sastoji se od upisanog zabata uokvirenog jednostavnim, ravnim trakama unutar kojih je stilizirana rozeta. Na mjestu akroterija isklesani su listovi palmeta. Natpisno polje uokvireno je jednostavnim uklesanim žlijebom, a tekst je isklesan kvadratnom kapitalom. Na strani koja je podignuta Valentini (*Valentina*) formula *D(is) M(anibus)* upisana je unutar pseudozabata te je razdvojena rozetom.

Pavlović-Lučić u komentaru spomenika prepričava sadržaj natpisa te navodi da ga je podignula žalosna majka Klaudija (Claudia) svojoj kćeri Valentini (Valentina) koja je umrla s manje-više trideset godina. Broj godina (triginta) izvodi čitanjem posljednjeg slova četvrtog retka T i prvog vidljivog slova petog retka N. Međutim, s njegovim prijepisom ne slaže se Danilov crtež koji na mjestu prvog slova petog retka prikazuje slovo M. Također, i T. Mommsen, koji je osobno vidio natpis¹⁸, donosi u CIL-u slovo M. Budući da je spomenik sačuvan, Danilov i Mommsenov prijepis mogu se potvrditi.

Prema I. Kajantu, kognomen *Valentinus/na* (inačice: *Valens, Valentia*), veoma je zastupljen u svim provincijama Rimskog carstva, pa tako i u Salonu. Ime se izvodilo iz pridjeva (ona/j koji je zdrav/a, snažan/na) češće kod muških nego kod ženskih imena¹⁹. I. Kajanto ističe da je povećana upo-

18 *CIL III*, 2569. Mommsen u komentaru spomenika navodi da je usporedio spomenik s prijepisom Pavlovića-Lučića.

19 Iiro Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors, 1965, str. 66. Ime se može vezati i za geografski pojam/ime grada iz kojeg pokojnik potječe. I. Kajanto, 1965, str. 47.

treba navedenog kognomena u III. stoljeću²⁰, što potvrđuje i G. Alföldy²¹ datirajući ovaj natpis u kasnije carsko razdoblje odnosno kasni principat.

Strana B



Sl.3. Valentinina i Dalmacijeva stela, strana B

a) Danilo 1805, 7 b) Spomenik 2011. godine u Muzeju grada Trogira, snimila A. Sedlar

Prijepis druge strane:

D·M

DAL·MA·

TI·OV·I·X

AN[—]

5 [—]

Natpis je pisan pravilnom kapitalom. Visina slova u svim recima je jednaka i iznosi 3,5 cm. Potpuno su očuvana prva tri retka, dok je četvrti

20 I. Kajanto, 1965, str. 209.

21 G. Alföldy, 1969, str. 320.

oštećen, te nije vidljiv dio teksta koji se nalazio u donjem desnom dijelu spomenika. U prva tri retka je korištena distinkcija u obliku uklesanih trokutića.

Prvi redak teksta, formulu *D(is) M(anibus)*, I. Danilo smješta unutar zabata stele te je odjeljuje rozetom. Usporedbom sa spomenikom, vidi se da se formula ne nalazi na tom mjestu već unutar natpisnog polja.

Čitanje: *D(is)·M(anibus)// Dal·ma·/ti·o v·i·x(it) / an(nos) [---]⁵/ [---]*

Opis: Iznad natpisnog polja, uokvirenog jednostavnim uklesanim žlijebom, nalazi se upisani zabat sa stiliziranom rozetom, nešto slabije izrade u odnosu na drugu stranu spomenika. U funkciji pseudoakroterija nalaze se dvije palmete.

U drugom i trećem retku uklesano je Dalmacijevo ime (*Dalmatius*) razdvojeno distinkcijama u obliku trokuta (*triangulum distinguens*) na čak tri mjesta. Stoga se na prvi pogled čini kao da je ime na spomeniku navedeno u obliku *Dalmati*, pa bi tekst dalje glasio *q(ui) vix(it) an(os) (..)*. Takvo čitanje donose Pavlović-Lučić i Mommsen, koji ne navodi da je vidio spomenik kao kod prve strane. G. Alföldy²², preuzimajući natpis iz CIL-a, ime čita kao *Dalmata*. Međutim, I. Danilo u trećem retku treće slovo ne prikazuje kao *Q* već kao *O*, što se može potvrditi usporedbom s napisom na spomeniku. Dakle, slovo *O* je dio pokojnikova imena (dat. *Dalmatio*), a ne natpisne formule pa ime pokojnika glasi *Dalmatius*, a ne *Dalmata*. Također, G. Alföldy²³ ime stavlja u kasnocarsko, kršćansko razdoblje, što ne vrijedi za ovaj spomenik.

22 G. Alföldy, 1969, str. 184.

23 G. Alföldy, 1969, str. 184.

3. Stela Aurelija Anijana



Sl.4. Stela Aurelija Anijana

a) Danilo 1805, 1 b) Pavlović-Lučić 1811, 56

Materijal: Vapnenac (?)

Dimenzije²⁴: Visina 26 cm, širina 33,5 cm

Mjesto nalaza: Solin, 1805. (vjerojatno u blizini amfiteatra)

Mjesto čuvanja: nepoznato

Datacija: II. – III. st. po. Kr.

Prijepis:

DM

AVRELIO

ANNIANO

IVVENI · QVI

5 VI // [...] XXVI²⁵

Natpis nije istovjetan u izvorima koji ga prenose. Prva tri retka se po-

²⁴ Dimenzije su dobivene preračunavanjem prema mjerilu Danilova crteža.

²⁵ Prema čitanju I. J. Pavlovića-Lučića i *CIL*-u.

dudaraju, no Danilo u četvrtom retku ne prenosi distingvens kao ni cijeli peti redak teksta, koji donose *Marmora Traguriensia* te *CIL*, gdje se čita-ju godine pokojnikova života. Međutim, Mommsen ne navodi da je vidio spomenik, a poziva se na čitanje Pavlovića-Lučića. Budući da je spomenik zagubljen, prijepisi se ne mogu provjeriti.

Čitanje: *D(is) M(anibus) // Aurelio/ Anniano/ iuveni-qui⁵/ vi[x(it) an(nos)]*
XXVI

Bibliografija: I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusae, 1811, str. 56, III; *CIL* III, 2205; I. Babić, Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, 1982/1983, str. 67-80. (crtež I. Danila); I. Babić, Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archeologiques de Salone, *VAHD 77* (Disputationes Salonitanae), 1984, (133-150), 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila)

Opis: Prema Danilovu crtežu stela Aurelija Anijana (*Aurelius Annianus*) pravokutnog je oblika te pripada skupini stela s upisanim zabatom. Već prilikom pronalaska bila je oštećena te joj je sačuvan gornji, pravokutni dio s upisanim zabatom, ispunjenim stiliziranim vegetabilnim motivom te početkom natpisnog polja uokvirenoga jednostavnim žlijebom. Katete upisanog zabata činile su jednostavne ravne trake prekinute na mjestu gdje bi se trebali nalaziti ugaoni akroteriji. Čini se da je funkciju pseudoakroterija preuzelo jednostavno trokutno polje, ispunjeno (palmetom?) s lijeve strane, dok je desna strana prikazana neispunjena.

Natpis započinje formulom *DM* (*Dis Manibus*), uobičajeno navedenom kraticom, upisanom u prostor između natpisnog polja i zabata. Potom se navode osobni podaci Aurelija Anijana. Prema gentiliciju (*Aurelius*) jasno je da je pokojnik imao građansko pravo koje je mogao steći najranije za vrijeme cara Marka Aurelija ili najkasnije za Karakale,²⁶ što navodi na zaključak da stela nije ranija od posljednjih desetljeća II. ili početka III. stoljeća. Navedeni gentilicij tada je uobičajen.

26 G. Alföldy, 1969, str. 47.

4. Stela Ebucija Tertulijana



XI.
D. M.
ÆBVTOER
TVLLINO
DEF. ANN. XXV
AMNDIANVS
FILIVS POS
*Habet in hoc Marmore Sigla T. E. X/ M. pro TI.
TE. XV. ML*

Sl.5. Stela Ebucija Tertulijana

a) Danilo 1805, 2 b) Pavlović-Lučić 1811, 46

Materijal: Vapnenac (?)

Dimenzije: visina 39,4 cm, širina 35 cm

Mjesto nalaza: Solin, 1805. (vjerojatno u blizini amfiteatra)

Mjesto čuvanja: nepoznato

Datacija: II. – III. st. po. Kr.

Prijepis:

DM

AEBVTIO TER

TVLLINO

DEF·ANN·XXV

5. AMANDIANVS

FILIVS POS

Prema crtežu tekst se sastojao od šest redaka ispisanih kapitalom jednake veličine u svim redovima.

Kao i kod prethodnih spomenika javlja se razlika u čitanju natpisa na Danilovu crtežu i u djelu *Marmora Traguriensia* te CIL-u. U prvom retku Danilo i Mommsen (iako je preuzeo natpis od Pavlovića-Lučića) nisu donijeli *distingvense*, dok ih je Pavlović-Lučić upisao iza slova formule DM (*Dis Manibus*).

U drugom retku Danilov crtež prikazuje ligaturu AE u gentiliciju (*Ae-butio*) i TE u kognomenu (*Tertullino*). Međutim, u djelu *Marmora Traguriensia*, a potom i u CIL-u, kod gentilicija je, osim ligature AE, navedena i ligatura TI (*Aebutio*). U četvrtom retku, između DEF ANN XXV korištena je distinkcija u obliku trokuta (*triangulum distinguens*) i ligatura (XXV), što prenose svi izvori. U petom retku Danilova crteža, kod kognomena *Amandianus*²⁷ navedena je ligatura MA, dok I. J. Pavlović-Lučić (prema tome i CIL) naznačuje postojanje ligature na istom mjestu, ali je pročitao kao MI pa kognomen glasi *Amindianus*. G. Alföldy²⁸ te heidelberška baza podataka²⁹ navodi po jedan primjer oba kognomena. Budući da spomenik nije sačuvan, prijepisi se ne mogu provjeriti.

Čitanje: *D(is) M(anibus / Aebut(i)o Ter/tullino def.(uncto) ann.(orum)-XXV^s/ Amandianus/ filius pos(uit)*

Bibliografija: I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Marzecchini, Rhagusae, 1811, str. 46, XI; *CIL III*, 2140; I. Babić, Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, 1982/1983, str. 67-80. (crtež I. Danila), I. Babić, Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archeologiques de Salone, *VAHD 77 (Disputationes Salonitanae)*, 1984, (133-150), 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila)

Opis: Prema Danilovu crtežu očuvano je samo natpisno polje nadgrobnog spomenika. Sačuvano je gotovo cijelo, odlomljen mu je tek gornji lijevi ugao. Jedini ukras na njegovoj ravnoj plohi čini jednostavan obrub natpisnog polja.

27 Moguća je tvorba njegova kognomena od riječi *amando* (naložiti kome da se udalji, prognati, izgnati) i sufiksa *-ianus*.

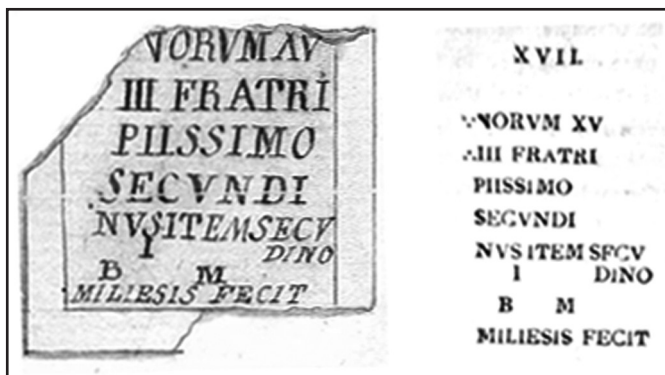
28 G. Alföldy, 1969, str. 147.

29 <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en>, 05.01.2012.

Natpis je bio postavljen Ebuciju Tertulinu (*Aebutius Tertullinus*) iz čije se imenske formule (*nomen i cognomen*) može zaključiti da je imao građansko pravo. Prema Danilovu crtežu gentilicij glasi *Aebutus*, dok prema I. J. Pavloviću-Lučiću i *CIL*-u gentilicij glasi *Aebutius*. Gentilicij *Aebutius*, za razliku od gentilicija *Aebutus*, zabilježen je u Saloni te čitavoj provinciji Dalmaciji i na drugim spomenicima³⁰.

Spomenik Ebuciju (*Aebutius*) podigao je sin (*filius*) Amandijan (*Amandianus* ili *Amindianus*). Neobično je da dvadesetpetogodišnjem Ebuciju stelu podiže sin koji bi, s obzirom na njegove godine, trebao biti dijete. Stoga je moguće da je netko drugi dao postaviti spomenik u Amandijanovo ime, ali i da Ebucije i Amandijan nisu bili u krvnom srodstvu jer Amandijan ne nosi Ebucijev gentilicij.

5. Sekundinova stela



Sl.6. Sekundinova stela a) Danilo 1805, 5 b) Pavlović-Lučić 1811, 53

Materijal: Vapnenac (?)

Dimenzije: visina 24 cm, širina 27 cm

Mjesto nalaza: Solin, 1805. (vjerojatno u blizini amfiteatra)

30 G. Alföldy, 1969, str. 54.; <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html>; <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html>, en, 05.01.2012.

Mjesto čuvanja: nepoznato

Datacija: II.-III. st. po. Kr.

Prijepis:

[---]

[]NORVM XV

[]III FRATRI

PIISSIMO

SECVNDI

5 NVSITEMSECV

I DINO

B M

MILIESIS FECIT

U petom retku natpisa Pavlović-Lučić početak imena drugog pokojnika zapisuje kao „SFCV“, dok u komentaru, u kojem prepričava sadržaj natpisa, ime navodi kao Secundinus, a ne kao Sfcundinus. Secundinus donose i Danilov crtež i Mommsen, koji na tom mjestu u CIL-u ispravlja Pavlovića-Lučića.

Čitanje: [] / [--- an]/*norum XV/[]III fratri / piissimo / Secundi/nus item Secu⁵(n)dino/ b(ene) m(erenti / Miliesis fecit*

Opis: Od stele označene brojem 5 na Danilovu crtežu sačuvan je samo donji dio nadgrobnog spomenika s natpisom unutar polja omeđenoga jednostavnom urezanom linijom. Donji desni rub stele također je odlomljen. Unutar natpisnog polja sačuvano je sedam redaka teksta ispisanih različitim veličinama. Kako je lom presjekao natpisno polje, nije sačuvan početak natpisa te ime prvoga navedenog pokojnika kojemu brat Sekundin (Secundinus) podiže spomenik. Potom, navedenom Sekundinu (Secundinus) nadgrobni natpis postavlja Miliesis.³¹ G. Alföldy³² pogrešno navodi da se

31 Za Milieza Pavlović-Lučić smatra da je bio klesar natpisa.

32 G. Alföldy, 1969, str. 290-292.

na spomeniku javljaju Secundinus i Secundus (u tom slučaju bila bi riječ o dvjema osobama koje podižu zajednički spomenik dvojici pokojnika, Sekundinu (Secundinus) koji podiže spomenik bratu i Miliezu (Miliesis) koji podiže spomenik Sekundu (Secundus)). Upotreba izraza B(ene) M(erens) i piissimus³³, osobito je karakteristična za razdoblje kasnog principata. Kognomen koji se javlja na spomeniku Secundinus³⁴ čest je u provinciji Dalmaciji, dok je kognomen Miliesis zabilježen samo u ovom primjeru³⁵. Danilov crtež pokazuje da je klesar naknadno ubacio posvetu drugom pokojniku. Na to upućuje i navod slova „I“ u šestom retku, koji donose i Danilov crtež i Marmora Traguriensia te CIL, a za koji nije jasno na što se odnosi³⁶.

Bibliografija: I. J. Pavlović-Lučić, *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusae, 1811, str. 53, XVII; *CIL* III, 2518; I. Babić, Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 8/9, 1982/1983, str. 67-80. (crtež I. Danila); I. Babić, Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archeologiques de Salone, VAHD 77 (*Disputationes Salonitanae*), 1984, (133-150), 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila)

Na stelama broj 1 - 4 (na Danilovu crtežu označene brojevima 3, 7, 1 i 2) stoji početna formula D(is) M(anibus) koja se počinje upotrebljavati na prijelazu I. u II. stoljeće. Tijekom II. stoljeća njezina upotreba postaje gotovo neizostavna. Na ovim stelama javljaju se i izrazi karakteristični za kasnije razdoblje principata - qui vixit annos, posuit, bene merens, piissimus³⁷.

Natpisi upućuju na civilno stanovništvo različitog društvenog statusa. Na stelama Aurelija Anjiana i Ebucija Tertulina imenska se formula javlja u obliku *duo nomina* (*nomen* i *cognomen*), dok je na ostalim stelama naveden samo kognomen. Takav oblik imenske formule, gdje kognomen preuzima razlikovnu ulogu, upotrebljava se već krajem II., a posebice tijekom

33 G. Alföldy, 1969, str. 29.

34 I. Kajanto, 1965, str. 74-77; G. Alföldy, 1969, str. 291; <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en>, 05.01.2012.

35 G. Alföldy, 1969, str. 248; <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html.en>, 05.01.2012.

36 Možda je da je to bio početak prividno neuklesanog -n-, samo je klesar shvatio da mu tako neće stati pa se odselio na kraj reda i zaboravio na slovo.

37 G. Alföldy, 1969, str. 28.

III. stoljeća. Gentilicij *Aurelius* na steli broj 3 također potvrđuje moguću dataciju te stele najranije u posljednja desetljeća II. stoljeća.

S obzirom na sačuvane spomenike i Danilov prikaz svi spomenici mogu se odrediti kao stele nearhitektonskog tipa³⁸. Iako stele broj 2 i 3 (na Danilovu crtežu označene brojevima 7 i 1) oblikom pripadaju skupini zabatnih stela, one nemaju klasični zabat, već zabat upisan u pravokutni završetak spomenika. „Takav tip pseudozabata tipična je odlika manjih salonitanskih spomenika II. i III. st. po. Kr“³⁹. Slične stele zabilježene su na Danilovu crtežu spomenika obitelji Garagnin. Neke od njih danas su uzidane u istočni zid perivoja Garagnin-Fanfogna kao npr. stela Elijina (*Aeliae*⁴⁰) i portretna stela dječaka Prudencija (*Prudentius*⁴¹).

Budući da su ovi nadgrobni spomenici pronađeni tijekom Garagninove druge istraživačke kampanje na prostoru oko amfiteatra, može se pretpostaviti da su bili postavljeni u vremenu od posljednjih desetljeća II. do sredine III. stoljeća na grobnim parcelama zapadne salonitanske nekropole.

Danilov slikovni prikaz arheoloških nalaza otkrivenih tijekom Garagninovih istraživanja i šest godina mlađe tiskano djelo I. J. Pavlović-Lučića *Marmora Traguriensia* jedinstven su izvor za poznavanje danas zagubljenih spomenika Garagninove zbirke.

Istraživanje Danilova crteža pridonijelo je utvrđivanju osobitosti njegovoga crtačkog rada s osobitim naglaskom na njegov odnos prema epigrafskim crtežima. Naime, njegov prikaz vjerno prenosi oblike i dimenzije spomenika, no pokazuje manjkavosti kod prenošenja estetskih i epigrafskih elemenata.

Pri uspoređivanju objava s početka 19. st. pokazale su se neke osobitosti u načinu rada ondašnjih znanstvenika o kojima načelno treba voditi računa kod takvoga materijala, osobito zato što su čitanja onoga doba,

38 Dražen MARŠIĆ: „Termin se odnosi na sve stele koje su izgubile karakteristične arhitektonske elemente, osim što se na gornjem dijelu zadržavaju različiti oblici pseudozabata i pseudoakroterija, ukrašeni u najvećoj mjeri biljnim ornamentom, dupinima i d. motivima“. Dražen Maršić, Novi natpisi s jugoistočne salonitanske nekropole, *Radovi FFZd*, 35(22)/1997, 102.

39 D. Maršić, 2010, str. 38, sl. 9.

40 D. Maršić, 2010, str. 38, sl. 9.

41 D. Maršić, 2004, str. 121.

naročito kad bi se spomenici izgubili, ušla u znanstveni optjecaj i ondje se do danas održavaju u korpusima i znanstvenim objavama, pa prelaze i u računalne baze podataka. Revizija na temelju arhivske građe i povijesnih objava očito može pridonijeti da se utvrde uspravnije verzije natpisa, pa da se ispravke zatim unesu i u takva pomagala.

LITERATURA

ALFÖLDY, Géza (1969), *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg.

BABIĆ, Ivo (1982/1983), Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 8/9, 67-80.

BABIĆ, Ivo (1984), Contribution à la connaissance de l'histoire de la documentation graphique des monuments archeologiques de Salone, *VAHD* 77 (Disputationes Salonitanae), 133-150, 146; pl. 17, 1. (crtež I. Danila)

BOŽIĆ – BUŽANČIĆ, Danica (1970), Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 18, 145-159.

Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 3, Berlin 1873 (ed. Th. Mommsen).

KAJANTO, Iiro (1965), *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors.

MARŠIĆ, Dražen (1997), Novi natpisi s jugoistočne salonitanske nekropole, *Radovi FFZd*, 35(22), 101-126.

MARŠIĆ, Dražen (2004), Rimske portretne stele iz Muzeja grada Trogira, *Opuscula Archaeologica*, Vol. 28 No. 1, 111-146.

MARŠIĆ, Dražen (2010), Bilješke uz dva nadgrobna spomenika u perivoju Garagnin-Fanfogna u Trogiru, *Tusculum* 3, 31-42.

PAVLOVIĆ-LUČIĆ, Ivan Josip (1811), *Marmora Traguriensia*, Antonio Martecchini, Rhagusae.

PFLUG, Hermann (1989), *Römische Porträtstelen in Oberitalien. Untersuchungen zur Chronologie, Typologie und Ikonographie*, Mainz.

ŠPIKIĆ, Marko (2008), Život i djelo antikvara Ivana Josipa Pavlovića-Lučića, *Peristil* 51, 47-70.

<http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/index.html>
05.01.2012.

SALONA TABLETS OUT OF GARAGNIN'S TROGIR COLLECTION

Ana Sedlar

Original scientific paper

Filozofski fakultet Sveučilišta Splitu

Livanjska 5, 21000 Split

At the turn of the 18th and the 19th centuries when organised archaeological excavations in Europe were started, the Austrian authorities showed a deep interest in Dalmatian ancient sites. Ivan Luka Garagnin was nominated as National Trust Officer (chief inspector in charge of ancient monuments and objects of art). During a short period of his service (April 1805 – August 1805), he carried out two research campaigns in Salona (at Grudine and in the amphitheatre area). Apart from conducting digs, he kept records of research findings. The archaeological monuments of his second campaign were drawn by his „expert-surveyor“ Ivan Danilo. Some of the monuments were sent off to the Viennese authorities, and some ended up in Garagnin's private collections. The inscriptions of the collection were published in 1811 by canon Ivan Josip Pavlović-Lučić in his work *Marmora Traguriensis*. Towards the middle of the 19th c., Th. Mommsen on the occasion of his visit to Dalmatia made a note that some of the registered monuments were missing and that he following Pavlović's work had copied down the inscriptions into his epigraphic corpus (*Corpus inscriptionum Latinorum*). Then he compared Pavlović' copy with the monuments preserved but not with Danilo's drawing. As the drawings have not been all preserved (out of five tablets three are lost), Danilo's drawing and Pavlović' printed work are a unique source of our knowledge about these monuments. By comparison of the tablets shown on the drawing with those published in printed works (*Marmora Traguriensa* and *CIL III*) as well as later publications of the preserved pieces of the tablets, an attempt was made to show the credibility and trustworthiness handed down in the sources and literature.

Key words: Ivan Luka Garagnin, Ivan Danilo, Ivan Josip Pavlović-Lučić, research of Salona, collecting ancient monuments, *Marmora Traguriensa*, inscriptions, stela, amphitheater